דף מז' ע"ב

זימון בקטן

"קטן פורח מזמנין עליו" - מאיזה גיל ניתן לצרף קטן לזימון?

א) הסוגיא

בסוגיין דף מז ע"ב: אמר רבי יוחנן: קטן פורח ("שהביא סימנים, ולא בא לכלל שניוי". רש"י) מזמנין עליו. תניא נמי הכי: קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו, ושלא הביא שתי שערות - אין מזמנין עליו, ואין מדקדקין בקטן". אמנם המסקנה בדף מח ע"א: "ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן: קטן היודע למי מברכין - מזמנין עליו. אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה, אמר להו רבה: למי מברכין? אמרי ליה: לרחמנא. - ורחמנא היכא יתיב? רבא אחוי לשמי טללא, אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא. אמר להו רבה: תרווייכו רבנן הויתו" וכו'. ופשט הלשון מורה על כך שפעוט מרגע שיודע למי מברכין יכול הוא להצטרף לזימון. ובחריפים שבין הפעוטות היינו גיל 3-4, וברגילים שביניהם בודאי בגיל 5 וכן משמע במעשה דאביי ורבא, שהיו קטנים ביותר מאופן דיבורם והנהגתם, ככל הנראה כבני 3-4.

ב) שיטות הראשונים

א. ר"ת: לזימון ג' בעינן פורח ויודע למי מזמנים, לעשרה אפי' קטן מוטל בעריסה מצטרף. **ר"י**: למעשה לא צירף קטן ממש לעשרה.

ב. תוס' ד"ה ולית בסוגיין: קטן מזמנים עליו כשהוא בעל סימנים ויודע למי מברכים.

ג. רא"ש קטן היודע למי מברכין מזמנים עליו. **פרי"ח**: והוא שנכנם בשנת י"ג ולא הביא ב' שערות. **ריי"ף**: אפי' בן ט' ובן י'. ודעת הרא"ש, שמחוור מכולם אין עושין קטן סניף לעשרה לברכת המזון ולתפילה ולשלושה לזמון, עד שיביא שתי שערות.

ופי' **מהריי"ק** דעתו: שתי שערות הינו אחר גיל י"ג. **ובב"י** סבר: אפי' קודם יג ובשערות ארוכות כדי לכוף ראשן לעיקרן.

ד. ריי"ף: "כיון דקרי ליה קטן אפי' בן עשר ובן תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנים עליו והכין חזינא לגאוני" (ור"א מלונדריש עמי צה גרס בריי"ף כבן ו' כבן ז') ולא חילק בין זימון בשלושה לזימון בעשרה.

ה. רבינו יונה: גרס בדעת הריי"ף "בן שמונה או בן תשע" וכן מסתבר לו כעיקר. "משום הכי הוצרך לומר היודע למי מברכין דאפילו אינם כל כך גדולים יש מהם שהם פקחים יותר ומכירים במהרה את בוראם ויש מהם שאינם מכירים כל כך במהרה ובא להשמיענו שלא תלוי בהבאת שני שערות אלא כיון שיודע למי מברכין מזמנין עליו מיד ואפילו בן חי שנים או בן טי ", משמע כל אחד לפום חורפיה, וילדים שלנו שחריפים הם אפילו בגיל צעיר יותר.

ו. ריא"ז (הובא בשלטי"ג): "קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ומצרפין אותו בין לגי בין ליי ואין עושים אותו עיקר אלא סניף שאין מצרפין שני קטנים אלא אחד בין לגי בין ליי"

ז. מרדכי: הוכיח ריי מירושלמי שאין עושים קטן סניף לא לזימון י ולא לזימון ג' ולא לתפילה עד שיביא ב' שערות דאמר התם

ארי"י כמה זימני דאכלי עם אבא חלפתא ועם חביבי ולא זמנו עלי עד שאיתית שני שערות וכן השיב רי נתן בעל **הערוך** בתשובותיו וגם **הראב"יה** כתב כיון שנחלקו גאוני עולם בדבר, רראוי להחמיר לכל יראי ה' דלא יצטרך קטן לא לזימון ולא לתפילה עד שיביא שני שערות"

ח. רשב"א: "וטעמא כדאמרית דכל שלא גמרו סימניו להיותן גדולים לכוף ראשם לעיקרם עדיין קטן קרי ליה וכפשטא דשמעתין וכמפרש בירושלמי טפי עדיף למעבד" לכן צריך להיות בן י"ג ובעל סימנים כדי להצטרף לזימון וכדעת רב האי וכדלא כדעת הרי"ף

ט. ריטב"א: "אפילו בן חמש מזמנים עליו"

י. רא"ה: "כבן חמש מצרפים אותו לזימון".

יא. המאירי הביא שיטות הרבה, אך עיקר דעתו: "והשיטה הנכונה בזה הוא שקטן היודע מבינתו למי מברכין כגון סתם קטנים בן ט' ובן י' אע"פ שלא הביא בי שערות מזמנין עליו ובנודעים בחריפות ופיקחות אף בפחות מכן".

יב. שטמ"ק: "ואין מדקדקין בקטן בשערות דאם יודע למי מברכים אפילו בן חמש מזמנים עליו".

יג. ריב"ש: (סימן תנא') סובר, דפחות מבן 6 אפילו הוא חריף ויודע למי מברכין ולמי מתפללין אינו כלום דלא הגיע לעונת הפעוטות.

יד. בה"ג: משמע כל קטן כאביי ורבא שהיו קטנים ביותר.

טו. רמב"ן: קטן מצטרף לשלושה, אך לא ציין גילו ובפשטות משמע כל קטן היודע

טז. ראב"ד: לענין עשרה מקילין בקטן לענין ג' בעינן בי שערות.

יז. בעל המאור: קטן בעריסה מצטרף לעשרה (והראב"ד חלק עליו בחריפות).

יח. רש"י בספר האורה (חלק א, מד): קטן אפילו בן תשע ובן עשר שהוא יודע למי מברכין מזמנים עליו (**ובמחזור ויטרי** סי' פא)

יט. ראב"ן: ע"פ רב אחא משיבחא מצטרף דווקא בי שערות ונכנס בי"ג שנה.

כ. המנהיג: (דיני תפילה עמ' קי) כרי"ף.

כא. אשכול (הלכות סעודה) כרי"ף.

כב. רוקח: הביא שיטת אביו כבן ז' כבן ח' ואף את השיטות המחמירות (וכן **בשיבולי הלקט** סימן קנג)

כג. אור זרוע סימן קצו: לשלושה קטן יודע סגי כדי לצרפו, ולעשרה אפילו מוטל בעריסה.

כד. כלבו: גם הרי"ף והרמב"ם התירו לצרף רק לעשרה אך לא לג'.

כה-כז אגור נוקט כדעת הרא"ש וכן נקט **סמ"ג** סימן כז **וסמ"ק** מצווה קט

כח. יראים: קטן מצטרף, דווקא פורח היינו בן יב עד בן יג אפילו שלא הביא בי שערות

כט. הגהות מימוני: נוטה כמחמירים (כרא"ש)

ל. רמב"ם (ברכות ה, ז) פסק: קטן היודע למי מברכין מזמנים עליו ואע"פ שהוא כבן שבע כבן שמונה ומצטרף בין למניין שלושה בין למניין עשרה לזמן עליו" וכתב **רבינו מנוח**: "אע"פ שהוא כבן שבע כלומר שעדיין קטון ממש הוא אלא הביא שני שערות אפילו הכי כיון שיודע למי מברכין מזמנים עליו".

ג) שיטת הפוסקים

כתב **הב"י** (סימן קצט, י) דלאו דווקא גיל שמונה או תשע אלא כל שהוא בן שבע ויודע למי מברכין מזמנים עליו, "אבל קטן ביותר שלימדוהו למי מברכין אין מזמנים עליו שאף על פי שהוא משיב למי ששואלים אותו למי מברכין אין לסמוך עליו כיון שהוא קטן ביותר". ומסיק שאם מעצמו יודע למי מברכין מזמנים אף על קטן יותר אך ברשב"ם מצא שהדבר תלוי בגיל חינוך היינו מגיל תשע - עשר ולדעת הרמב"ם שבע-שמונה, משמע קטן יותר אף שמעצמו מבין למי מברכין אין לצרפו דאינו בגיל חינוך. וכן כתב הריב"ש שאין לברך בקטן מגיל שש אפילו הוא חריף ויודע למי מברכים ויודע למי מתפללים מכיון שלא הגיע לעונת פעוטות.

בשו"ע (קצט, י) נקט שאפשר לצרף מעונת הפעוטות ולפי מה שהביא בב"י בשם הריב"ש, דהיינו גיל שש, וז"ל: "קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה".

והרמ"א נקט גיל יני דווקא: "וי"א דאין מצטרפין אותו כלל, עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא בי שערות, וכן נוהגין ואין לשנות".

באר **המג"א** (סק"ו) דעת השו"ע: "פעוטות- כבן טי או כבן י"י. והוא תימא למעיין בב"י שבו משמע גיל שש כמו שהביא בשם הריב"ש ועוד שלא ראינו שפעוטות מתייחם לגיל כה מאוחר, וכן תמה **בבאר היטב** (כאן), וכתב דטעות סופר הוא. ו**במחצית השקל** כתב: "לענ"ד אינו טי"ם, וכיון שיש בזה מחלוקת נקט את הודאי שהוא טי או י "י. ולי נראה, דלא כמחצית השקל אלא מסתבר יותר כבאר היטב, וכיון שהוא ספק אם מצטרף- ספק אם יש עליו חיוב, ובספיקא דרבנן אם אפשר לו בקל יעשה. בכל אופן בוודאי שאין איסור לצרף קטן שכזה, אלא שלדעת המג"א צריך לומר, שאין צריך להכריחו להקשיב לזימון. אי נמי: טעות סופר הוא.

וכן הביא **הגר"א** בדעת השו"ע שכתב: "קטן היודע וכו'- ופחות מעונת הפעוטות אין דעתו כלום, כמו שכתוב בפרק הניזקין, ובפרק מי שמת". ובאר **בדמשק אליעזר**: "מי שמת- דף קנה ע"ב: הפעוטות מקחן מקח וכו' מחוי ר"י כבר שית". ואפשר להסביר בדעת השו"ע, בבן שש בוודאי צריך לזמן עליו וצריך לטרוח על זה אך פחות מזה, כיון שהוא מחלוקת ויש צדדים לכאן ולכאן הרוצה לצרף יצרפו, אך אין צריך לטרוח ולחייב את הקטן בזה.

ד) האם רשאים לזמן בשניים

בדף מה ע"א נחלקו בזה רב ורבי יוחנן: "חד אמר אם רצו לזמן מזמנין, וחד אמר אם רצו לזמן אין מזמנין". ובהמשך הסוגיא בעמוד בי משמע, דרי יוחנן סבירא ליה, דאין רשאין לזמן, אך לא הובא בעין משפט כמי נפסק.

וכתב **בבה"ג** (פרק שביעי, עמי עט): "ואילו בתרי דאכלו עם חדדי לא מחייבין לאזמוני, ואי ניחא להו לאזמוני לא שבקינן להוי". דהיינו פסק כרי יוחנן דלא מזמנין בתרי, והטעם דקיימא לן "רבה ורי יוחנן הלכה כרי יוחנן". וכן פסק בספר **האשכול** (הלכות סעודה דף כז), וכן פסק **ראבי"ה** (מסכת ברכות סימן קכד), **שיבולי הלקט** (ברכות סימן קנ), שכתב שכן דעת **ר"ח**. וכן פסקו **האור זרוע** (הלכות סעודה סימן קפד) **והמאירי** בסוגיין.

אמנם יש שפסקו כרב: **ספר המאורות** לר"מ מנרבונא בשם **ריטב"א רבינו תם** ור"י, **אוהל מועד** (חלק א' קח ע"א בשמם), ושכן דעת **הראב"ד**. וכן משמע **בתוספות** ערכין (ג ע"א ד"ה מזמנין לעצמן), דשלוש נשים אם רוצות מזמנות, משום דמאה נשים כתרי גברי. ועוד, דגם לאוסרים כבה"ג, הרי שנקט הבה"ג לטעם הדבר: "הלכך לתרי דכריכין ריפתא מצווה לאיפלוגי וברוכי חד חד לחודיה"- משמע שעיקר הדין זימון הוא להוציא י"ח בכל ברכת המזון, ואילו היום שנהגו לזמן ומיד כל אחד מברך לעצמו יהיה רשות לזמן אף לפוסקים כרבי יוחנן. וכן משמע מפירוש המאירי, שהדגיש הוא שכל אחד מברך לעצמו. וכן **ברבינו מנוח** (ברכות ה, ב) כתב: "אבל שנים אם רצו- אין מזמנין, שהרי יחיד הוא וכן נראה דעת הרב. אך הרב רבי יעקב והרב בעל התוספות כתבו, דשניים אם רצו לזמן- הרשות בידם, אלא שמצווה לחלק בברכת המזון, כלומר שמבין אותם כל אחד ואחד".

וכבר כתב **הביאור הלכה** (קצז, ד"ה עימהם): "עיין בפמ"ג, שמצדד לומר דבברכת זימון של שלשה כל היכא שיש ספק לדינא- מצטרפין [היינו דרשות להם לזמן], אבל בברכת זימון של עשרה שיש הזכרת השם מסתפק שם אי מותר בזה משום חומר לא תשא וכן נוטה בח"א". הרי שכל ספק וספק ראוי לצרפו לעשות המצווה. ועיין **ערוה"ש** (קצג, טז) שכתב: "ובשניים אין זימון, עיין ט"ז סק"ח ובמג"א סק"ג". וגם **במשנה ברורה** משמע דאין, שכתב (קצז, סקכ"ד): "ועיין במ"א, שמסתפק דלפ"ז אם הם רק שנים דבלא"ה אינם מזמנים אפשר דיכול להוציא חבירו שאינו יודע לברך אפילו אם לא אכל כלל ומצדד להחמיר". ואפשר לחסביר דבריו שהם בתורת חובה, אבל הרוצה לזמן רשאי. ואע"פ דלא נקום ונעביד עובדא לזמן בשניים, אך לצרף דעת המתירים כסניף להתיר זימון עם ילד רך ביותר המבין למי מברכים נראה שיש על מי לסמוך לעשות כן, שהוא פשט הגמרא באביי ורבה, דמשמע שצירפום לזימון כדעת הפוסקים המקילים ומשמע שהיו בני 3-4. ואעיד בביתי בת ארבע, ששאלתיה למי היא מברכת, וענתה "לה' ". "-והיכן הוא?" והצביעה כלפי שמיא. "-ומיהו הי?" וענתה "המלך", ומסתבר שלא היה מצד שלימדו אותה לענות על כל שאלה תשובתה בצידה, אלא שלמדה שיש מנהיג לבירה וממילא מה שענתה, ענתה מדעתה- הרי שזו דרך פעוטות ממש. ופשיטא דאביי ורבא דמקטפיהו ידיעו, ידעו לענות כן בגיל רך ביותר. וכן הבין בב"י, אלא שציין שהידע צריך להיות עצמי ולא כמעשה תוכי החוזר אחר מה שציטטו באוזניו. ולמעשה מחמיר הב"י כהרשב"א וריב"ש. ונהי שבריב"ש משמע שאי אפשר לזמן עם ינוקא פחות מגיל שש אך ברשב"א אין משמע שאסור. ולכן הרוצה לעשות מעשה- רשאי, דלא אסר במפורש השו"ע אלא סתם דבריו ונטה שעיקר כריב"ש. מיהו ברמב"ם **בפיהמ"ש** משמע, שצריך שיבינו משמעות הברכה ובלשונו "וזה שאמר קטנים אין מזמנים עליהם הוא כשלא ידעו ענין הברכה שהוא הדור ורוממות הקב"ה אבל שידעו למי מברכין- מזמנין עליהם".

מסקנה: לפוסקים כהרמ"א מצרפים לזימון בני יגי ומעלה, ולפוסקים כשו"ע צריך לצרף מגיל שש. קטן יחידי מצטרף בין לגי בין ליי, והרוצה לצרף קטן היודע מעצמו למי מברכים והוא קטן ביותר וחריף ביותר- רשאי, ויש לו על מי לסמוך.